

De Beeldenstorm.
ETS JAN LUYKEN

Met stormen der Beelden in Maastricht en Brabant 16. 1688. begonnen, en voortdurend door geheel Nederland voortgezet.

Kerkdienst en processie

Met een oecumenische kerkdienst wordt op 11 september in Leuwarden stilgestaan bij de Beeldenstorm en de eerste protestantse erediensten. De gebeurtenissen van toen worden herdacht door calvinisten, doopsgezinden, lutheranen en rooms-katholieken. De viering is in de katholieke Sint Bonifatiuskerk (15 uur). Een week later vertrekt vanuit dezelfde kerk een processie met het zestien-de-eeuwse beeldje Onze Lieve Vrouw van Leuwarden als stralend middelpunt. In 2010 werd de 'grote ommeegang' die tot de Hervorming van Friesland in 1580 werd gehouden, nieuw leven ingeblazen. De processie, die nu om de drie jaar is, gaat via het Oldehoofdsterkerkhof waar ooit de Vituskerk stond. In die kathedrale kerk werd het beeld indertijd bewaard. In 1566 zal het ongetwijfeld tijdelijk zijn weggehaald. Aanvang 15.30 uur.

DE FLUWELN BEELDENSTORM

De Beeldenstorm trok 450 jaar geleden met veel geweld door de Lage Landen. Maar in Leuwarden werd op 6 september 1566 geruisloos met de 'paapse santenkraam' afgerekend.

Hij zou nu al snel een haatprediker worden genoemd. Sebastiaan Matte met „een klein swart baardken, cort ende dick“. De mutsenmaker en protestants lekenprediker uit Teper hield op 10 augustus 1566 in het Vlaamse Steenvoorde zo'n opruiende hagenpreek, dat die leidde tot de Beeldenstorm. Het bleek een veenbrand die nog wekelang zou woeden in grote delen van de Nederlanden. Een soms hysterische menigte verwoestte en roofde in veel plaatsen beelden, altaren en boeken in kerken en kloosters, terwijl magistraten vaak een andere kant op keken. Geestelijken werden hier en daar gemolesteerd, „Een orgie van geweld“, oordeelt hoogleraar Juliaan Woltjer, kenner van de vaderlandse geschiedenis in *Spiegel Historiaal* (1969).

De volkswoede uit sociale onvrede is de

minder verheffende episode van het 'wonderjaar' 1566, het voorspel van de opstand tegen Spanje. Dat begon op 5 april toen zo'n tweehonderd edelen die een 'eetverbond' hadden gesloten, in Brussel met een smeek-schrift binnenvielen bij landvoogdes Margaretha van Parma, die de brulloft van haar zoon vierde. De edelen veroordeelden de bloedplakaten, de geloofsvolging door de inquisitie, en sloten een gewapende opstand niet uit. Terzijde, het was bij die gelegenheid dat een adviseur van Margaretha de edelen misprijzend 'gueux' zou hebben genoemd. Bedelaars. Het werd al snel een eretitel – geuzen.

Enige dagen later beloofde de landvoogdes verlichting van het regime. De gematigde halfzus van koning Philips II van Spanje vreesde geweld, maar het verzet bleef beperkt tot illegale, protestantse hagenpre-

TEKST WIM SCHRIJVER

Afbeelding links: Katholieke geestelijken en gelovigen verlaten massaal Leuwarden in 1580, omdat de katholieke godsdienst werd verboden.

PRENT SIMON FRISIUS

Afbeelding rechts: De Sint Vituskerk naast de Oldehoofdsterk 1550. ILLUSTRATIE CARL WILHELM MEILING EN SJOERD BONGA

ken, kerkdiensten in de openlucht. Tot die 10de augustus. Toen de Beeldenstorm geen incident bleek, maar de Nederlanden in zijn greep kreeg, sloot de landvoogdes op 23 augustus het zogenaamde Akkoord met de adel. Zij voefde de beelden protestantse erediensten ongemoeid te laten, terwijl de edelen op hun beurt de orde zouden herstellen. In Friesland was het rustig gebleven, zoals Jan van Ligne, graaf van Aremborg, als stadhouder van het Noorden begin augustus aan Margaretha rapporteerde. *Sans troubles*. „Geen volksoptogen noch protestants gepreek.“ Daaruit mag niet worden afgeleid dat het Friesse gewest zo braaf en volgzzaam was. Integendeel.

ALARMEREND

In 1557 kwam de 'kettermeester' (geestelijk inspecteur) Wilhelmus Lindanus in Friesland het zuiver katholicisme toetsen. De toestand van de kerk bleek alarmerend. Geestelijken hadden gezinnen en sommigen verkondigden ketterijen. Zo moest Hendrik Droisshagen, vicaris van Leuwarden, niets van het voguevuur hebben. Of van beelden. Daarover zei hij, zo vertelt Woltjer: „Van zelfde houdt maect men een beeldt ende een brille van tschijdhuis.“

Om de ketterij de kop in te drukken, maakte de paus van onder meer Friesland een apart bisdom. De Vlaamse Remigius Driutus zou in 1561 de eerste bisschop worden. Zijn tegenzin was groot, die van de Friezen nog groter. De clerus en staten van Friesland blokkeerden zijn komst. „Nergens was het verzet tegen de nieuwe hiërarchie zo groot als in Friesland“, weet priester Paul Hamans in zijn *Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*.

Geen volksoptogen of uitbarsting van spanningen in Leuwarden dus, het Friesse gewest ging allang zijn eigen gang. Er waren al verschillende doperse gemeenten en ook calvinisten roerden zich. In Leuwarden waren twee gereformeerde predikanten, ex-priesters, actief: Martinus Elacus en Antonius Nicolai. In het huis van stadsrentmeester Cornelis Fonck werden drukbezochte vieringen gehouden.

Cornelis hoorde bij een kleine groep, onder wie twee van de vier Leuwarder burgemeesters, die even snel als geruisloos de bordjes verhing. Op 29 augustus werd vergaderd over het oprukkende geweld van de Beeldenstorm. De leiders van de schutterij kwamen met het ordeverzoek om preventief de „kleindien“ van edelmetaal en de kostbare boeken uit de godshuizen te verwijderen. Het

“NERGENS WAS HET VERZET TEGEN DE HIËRARCHIE ZO GROOT ALS IN FRIESLAND

belangrijkste motief zou volgens Woltjer wel eens geweest kunnen zijn dat de kerken zo geschikt werden gemaakt voor de gereformeerde eredienst. Want: „De predikanten verklaarden dat ze niet wisten te preken in kerken met beelden.“

BOOSWICHTEN

En zo gebeurde het. De kerken werden op 6 september afgetuigd. Kloosters kregen het advies hetzelfde te doen. Geruisloos werd met de 'paapse santenkraam en superstitiën' afgerekend. Het was een fluwelen Beeldenstorm. Er was slechts een enkel incident, booswichten vernielden het sacramentshuis in de Vituskerk, de hoofdkerk bij de Oldehoofdsterk. In die kerk werden op 8 september door Antonius en Martinus de eerste protestantse erediensten gehouden. Ze namen er de tijd voor. De avonddienst die Antonius, oud-pastoor van Hegebeintum, leidde, duurde van zeven uur tot half tien, vermeldt *Waar blijft de tijd - 500 jaar Liiwadden*. 'Het volk heeft hen met groot genoege aangehoord, hunne woorden ontvangende als Gods woorden', schreef deze krant in 1866.

Er was nauwelijks weerstand, ook niet onder de geestelijken. Vier priesters gingen 'met screyende ogen' over tot het protestantisme. Niemand verachtte hen als slappelingen of meelopers, noteert Woltjer. Deze gang van zaken bewijst volgens hem dat het populaire beeld van een radicale Reformatie niet klopt. Er waren in die dagen „talloze elkaar tegensprekende opvattingen“ binnen de kerk. „Protestantiserenden“ waren er al veel langer. „De vaagheid van alle verschillen en het vloeiende van alle overgangen, was het voornaamste kenmerk van de kerkelijke situatie in Friesland tot na het midden van de zestiende eeuw.“

Stadhouder Aremborg was *not amused*. Terwijl de dominees toestemming hadden gekregen om – nota bene – dagelijks in de Vituskerk te preken, eiste hij medio september dat alles weer werd teruggedraaid. De Leuwarder bestuurders weigerden stoer. Zij dachten dat het Akkoord met de landvoogdes die ruimte bood en besloten te wachten op een definitieve regeling van koning Philips II. Maar die was nooit van

plan geweest te protestanten ruimte te bieden. Friesse afgevaardigden hoorden in 1567 tot hun schrik in Brussel dat de landvoogdes achter Aremborg stond.

De Beeldenstorm bleek een Dolle Dinsdag. Aremborg stuurde een legertje op Leuwarden af en de predikanten en veel gelijkgezinden namen de vlucht. De Friesse Lente leek helemaal voorbij toen een paar maanden later de Spaanse 'ijzeren hertog' Alva een legermacht naar Friesland stuurde. De Friezen hadden de eerste bisschop nog kunnen weren, maar diens opvolger Cuneirs Petri moesten ze wel slikken. Begin 1570 werd hij met feestgedruis in de kathedrale Vituskerk binnengehaald en hij zou tot 1580 de bisschopszetel in Leuwarden bezetten. Hij was de eerste op die stoel en, zo zou de geschiedenis leren, ook de enige.

MUITERIJ

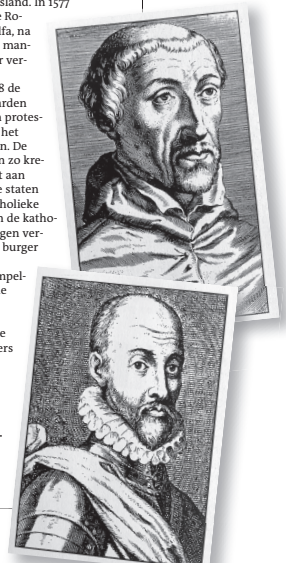
Wat in 1566 in beweging was gebracht, kon echter niet meer worden gestopt. Woltjer: „De vaagheid van de tegenstellingen die in de gebeurtenissen van 1566 zo'n essentiële rol had gespeeld, was verdwenen.“ Het duurde nog tien jaar, maar toen sloeg de opstand ook over naar Friesland. In 1577 werd stadhouder Caspar de Robles, de rechterhand van Alfa, na een muiterij van zijn eigen mannen gevangengezet en later verbannen.

Toen begin augustus 1578 de godsdienstvrede in Leuwarden werd geaccepteerd, konden protestantse erediensten weer in het openbaar worden gehouden. De vrijheid die de protestanten zo kregen, gunden zij in 1580 niet aan andere gelovigen. De Friesse staten verboden in dat jaar de katholieke eredienst. Dit keer moesten de katholieke geestelijken en gelovigen vertrekken of als tweederangs burger door het leven gaan.

De Beeldenstorm was rimpelloos voorbijgegaan, maar de echte ontwenteling in 1580 ging met meer geweld gepaard. Vrijwel nergens in de Lage Landen zijn de kloosters zo grondig gesloopt als in Friesland.

Jan van Ligne, graaf van Aremborg, liet de veranderingen terugdraaien.

GRAVURE JAN MEYSSSENS

Kettermeester Wilhelmus Lindanus vond de geestelijke toestand in Friesland alarmerend. ETS A. MIRAEUS